

Протојереј Божидар Мијач

Функција иконе

„Ми сви, који откривеним лицем гледамо славу Господњу, преображавамо се у исто обличје из славе у славу, као од Господњег Духа” (II Кор. 3, 18).

Смисао иконе се не исцрпљује само односом између слике (лика насликаног) и праслике (лика који се слика), при чему се тај однос састоји у присуству (боље рећи: манифестацији) праслике на слици већ се он, веома великим делом, састоји у њеној функцији, чудесном деловању. Јер икона није ту ради себе саме, већ ради нас. Икона је по својој структури комуникативна, жива, делатна. Она посредством видљиве материјалне слике зрачи невидљивим духовним енергијама. Треба видети шта икона чини и како је активна, размотрити карактер њене функционалности.

I

Икона је, уопште речено, у погледу функције једно од средстава којим се Бог служи у цркви за постизање циља спасења. Тај циљ је, као што је из догматике познато, обожење (грчки: Theosis): да понижена (грехом) људска природа, посредством, поред осталог, и гледања божанског света у иконопису, узме учешће у божанском животу нествореном. Имајући у виду овај чудесни процес св. ап. Павла каже: „Ми сви, који откривеним лицем гледамо славу Господњу, преображавамо се у то исто обличје из славе у славу, као од Господњег духа” (II Кор. 3, 18). Икона је, дакле, средство преображења, обожења.

Икона у постизању овога циља, деловању да се до њега дође, има нека специјална, веома ефикасна, својства — визуелни начин назидања у правцу обожења. Она је својеврсни медиј тога назидања, у коме објективна акција слике на очи доноси реакцију у виду преображеног продирања (учешћа) у њену суштину. Видљивост је овде, најпре, естетично-телесна схватљивост, а, за тим (и: тиме), етичко-духовна активност.

Ово је условљено, пре свега, самим особинама и карактером човекова бића. Јер човек је телесно-духовно биће. Не може се живети пуним религиозним животом само духом без учешћа тела: ту морају

* (Одломак из необјављеног рада под насловом „Икона као света слика”)

узети учешћа обе стварности. Зато иконолози у основе иконишке телеологије (циљности) стављају антропологију (св. Јован Дамаскин, св. Григорије Ниски и др.). Тело је (не у смислу греховне саркичности) фактор богопознања. Представе ума и духа могу, и треба, да се аперцепирају и оживљавају упечатљивошћу гледања телесним оком, визуелним способностима схватања. Икона је, у том смислу, апел на очи, визуелно представљање, као што је реч апел на уши, аудитивно представљање. „Иконопис има за очи исто значење које имају речи за уши” (Св. Дамаскин). Посредством иконе, отуда, у називању могу се постићи резултати слично као и посредством речи.

Гледање иконе, према томе, није само натуралистичко посматрање, него и спиритуалистичко учествовање и, кроз то, етичко преображавање. Гледалац на иконама гледа ликове небеског света, али се не задржава само на визуелној импресији (утиску), него, комуницирајући помоћу гледања са тим светом, стреми етичко-духовној експресији (уобличавању). „Слично томе, каже Св. Дамаскин, као што посредством свештених књига (Библије) слушамо речи Христове и освећујемо душу... тако и посредством иконописа созерцавамо (разматрамо) изображење Његовог телесног вида, чуда и страдања, и освећујемо се... Без телеснога не можемо прићи духовноме”.

То двоје: физички и метафизички аспект (аспекти истог садржаја) треба стално имати у виду при схватању деловања иконе:

Икона, пре свега, преко вида *подсећа* на појаве небеског света Божијег, *илуструје* оно што се у њему збива. Она је, у том смислу, „нема историја”, „ћутећа књига”. „Могући су такви случајеви да само један поглед на икону може да у грешнику пробуди савест и да напусти замишљени преступ... Мени нису довољне књиге или немам прилике за читање (или слушање), ја онда улазим у општу лекарницу душа-храм, и тамо гледам” (Св. Дамаскин). Али, с друге стране, деловање иконе је и демонстративно-метафизичко: мењање човекове унутрашњости, преображај егзистенције, подизање у сферу светости, обожење. Икона није упућена само очима, већ, преко ових, уму и срцу, чак и вољи, читавом бићу. Саткана из ткива апсолутних снага, енергија, она сугестивно делује на надрационалне слојеве бића. Гледање светих слика посредује спасењу, као што Св. Дамаскин изричито каже: „Ја (на икони) гледам човечји лик Божји и моја се душа освећује”.

II

Како је ово могуће? Није ли икона ипак нешто друго: обична слика, која, истина, осликава необични свет, али која се, као и свака друга, може поседовати, игнорисати или уважавати — без оног деловања о коме је напред била реч. Она свакако може бити и профано третирана. При таквом поимању читаво учење о бићу и смислу иконе могло би се свести на просту, чак и опскурну, спекулацију. Истина је то да је икона далеко од рационалног једнозначног садржаја и значења. Она се тим путем тешко схвата. Она, штавише, не жели и

не може бити мерена оним што називамо обична јасност. У њој трепере мистерије које измичу подручју еуклидовске логике и појмова.

Икону као свету слику у њеној религиозној функцији могуће је разумети само на тлу и у оквиру Цркве где делују освећујуће снаге Светог Духа. Изван Цркве она је, као таква, несхватљива. Изван Цркве нема иконе.

О чему се овде ради?

Христос конституише Цркву као Изабрани Народ Божији, Нови Израил. Као што је Стари Израил био нарочита заједница у којој се Бог откривао и на посебан начин био присутан, тако је и Нови Израил, Црква, место нарочитог Божјег откривења и присуства. Ову особитост добро карактерише старозаветни појам *qāhal*, који означава ритуалну заједницу где Бог делатан. Црква је, сад, прави *Qāhal*, Божији. У њој, на њеном тлу и у њеном оквиру, делују благодатне снаге Св. Духа. Црква је култско-сакраментална заједница која кроз свештене радње (освећења) продужава освећујуће дело Христово. Прамистерија Божја у Христу (Искупљење) у њеним светим тајнама се даље очитује и продужава.

Икона се, као и све у Цркви, отвара искључиво у додиру Св. Духом. Црква нарочитим чином, у коме Дух делује, освећује икону и тиме је чини активном. То освећење је од битног значаја за функцију иконе. Освећењем, слично (али наравно не истоветно) освећењу у Евхаристији, икона постаје нарочити и активни инструмент Божје присутности; врши функцију видљиве антиципације невидљивог света Божијег. Освећењем икона, која је већ, по себи, потенцијално света сликом (отсликавањем) праслике у себи, постаје за нас и актуално света, тј. делатна, функционална. Може се рећи да чин освећења, за нас, у икони успоставља, сад и овде, својеврсни индентитет (контакт) њене слике са прасликом Самога Христа, Богородице или једног од светаца.

Чин освећења иконе, који се налази у „Дополнитељном требнику”, треба овде, ради његовог великог значаја за функцију иконе ближе размотрити.

Освећење иконе, као техника чина, састоји се из молитава, прозби, благодарења са кропљењем св. водом, поклонењем и целивањем. Догматска пак страна чина садржи два момента: доктринарни и сакрални. У првом се налази рекапитулација црквеног учења о икони, а у другом само њено освећење, св. чин којим икона добија чудотворну силу нерукотворног лика (праслике) и поприма свештени активитет. Св. Дух у чину освећења остварује икону. Она тек кроз Његову интервенцију постаје жива. Функционалност иконе, дакле, није само у њеном историјском реализму, веристички верном или симболички адекватном представљању лика, једној индиректној идентичности слике и праслике, већ, поред тога, у црквеном чину њеног освећења, којим слика постаје црквено употребљива и оперативна. До освећења, значи, она нема ту квалификованост, него је, ако испуњава остале иконографске услове, само потенцијално таква. У икони је, чини се, и до освећења све, али, ипак, није све. Она сама, као материјална слика са присуством нематеријалног лика у њој, не дејствује

док је Црква, чином освећења, не снабде Божјом енергијом да струји кроз њу. Тако икона као дело руку људских, у коме се одсликава небески лик, постаје дело Божје, што значи да не делује сама, као таква, него Бог делује њеним посредством. Освећење, дакле, потенцијално живу слику поставља у актуално живи однос према небеском лику (односно, у крајњој линији, према Богу) и нама, при чему то црквено-благодатно успостављање нема мањи значај од самог иконописног успостављања.

Али чин освећења је још, ако се тако може рећи, далекосежнији, односно шири. Он се односи не само на икону, него и на посматрача иконе, на верника. У Чину освећења је положен и благослов ишчекивања: да посматрачу Бог отвори „духовне очи” да би, посредством иконе, изнад овога света, видео (у смислу: упознао, доживео) оно-страни свет Божији и њему се уподобио; да се његова човечанска маленкост уздигне према Богу; да се његови немири и сукоби потопе у божански делатну тишину (*hesychía*) вечности; да се његова тама потре небеском светлошћу; да се његове потребе — невоље изруче Божјем старању. Посматрач (односно: верник), тако, кроз ову помоћ, може да постане домаћи у Небеском царству (чија је на земљи у Цркви особита пројекција иконопис), који може у мање или више шематичким преставама ликова на иконама препознати небеске ликове, разумети и усвојити оно што му оне приказују и, преко тога, учествовати у њиховим преображајним снагама ради свога преображаја у Христу. Тиме се, углавном (и: поред осталог, јер има и других фактора који су овде од значаја) може објаснити околност: да су иконе за једне, оне изван благодатног утицаја Цркве, обичне слике, мање или више уметнички успеле или неуспеле, а за друге, оне у домену благодатне црквене сфере, свете слике, — функционални транспаренти освећења, без великог обзира на њихову чисто сликарско-уметничку савршеност. Вредност иконе није искључиво у сликарској техници, већ, много више, у црквеној харизматици, светој и благодатној оживљености.

III

Имајући ово у виду можемо сад конкретније говорити о функционалности иконе у разним областима.

Ту, на првом месту, долази њена *богослужбена функција*. Икона као света (и: као освећена) слика налази најадекватнију примену у богослужењу (поред молитвене примене у дому или другом молитвено оперативном месту, што је, такође, један вид и домет богослужења). Ту је она по преимућству функционална. Храм је место најпуније иконицке оперативности. Зато, по правилу, нема православног храма без икона у њему. Храм може бити са мање или више икона, али без нимало — не може. Икона је саставни део за појам храма, јер се богослужење које се у њему обавља, пре свега његов централни део — св. литургија, тек, поред осталих утвари, са иконом употпуњује.

Да би се ова функционалност боље разумела треба, у овој вези, најпре, схватити значење храма и богослужење.

Храм је, на први поглед, зграда где се врше богослужења и проповеда реч Божја, једна посебна, за ту сврху одређена грађевина.

Али храм већ самом својом архитектуром, својеврсном узнесеношћу простора, указује и на неки виши смисао. Не улазећи ближе у његову архитектуру и богослужбену структуру можемо уопштено рећи: храм је симбол. Свети оци, у том значењу, упоређују храм са Нојевим ковчегом: као што је Ковчег служио спасавању од Потопа, катастрофе давања у води, тако и храм служи спасењу од греха, катастрофе умирања у богоотпадништву. Храм је брод спасења верујућих: спасавају се они који се налазе унутра, гину они који остају напољу. Но, ипак, не ради се ту о пукој симболици, индиректном и конвергентном указивању на стварности изван храма, већ је он, у многостручности, и форма једнога садржаја који сам поседује. Храм је, сликовито речено, „кућа Божја“, а не само слика ове куће. Он је стварно, како Апостол каже, „дом Бога живог“ (I Тим. 3, 15). Храм је то по мери нарочите Божје присутности у њему. Као што је у Старом Завету вредност храма зависила од Божје присутности (I Мојс. 28, 17; I Сам. 1, 7, 19; Исх. 25, 8), тако је то, слично томе, и у Новом Завету (Јевр. 9, 11—15). То што је Христос одбацио географски партикуларизам свакога тварнога храма (Мк. 13, 1—26) и прокламовао познати универзални култ „духа и истине“ (Јн. 4, 23) — не мења ствар у суштини: сад је Он, Христос, „скинија (Храм)“, „која није руком грађена, то јест није овога створења“ (Јевр. 9, 11). Заиста, у св. евхаристији, која се у храму обавља, и речи Божјој, која се по преимућству у њему проповеда — Христос је, на нарочити начин, присутан (Јн. 1, 14; 12, 37—43). Христос је, значи, у овом смислу, садржај храма. Зато св. Јован Златоусти може смело да каже да је храм „парче неба на земљи“.

Богослужење, као култ, стоји у тесној вези са храмом: храм је ту ради богослужења, симболичко-просторна подлога за његова дејства. Богослужење, као такво, има две стране: Оно је, с једне стране, објективна делатност Бога над човеком, мистичко саопштавање благодатних дарова, а, с друге, човеков субјективни спољашњи израз унутрашњег богопоштовања. У средишту је Евхаристија, кроз коју се присутни на богослужењу сједињују са Христом и међу собом (Јн. 6, 56). Богослужење, својим обредом, иде, поред осталог, за тим да потстакне узвишење духа и срца према Богу, да просвети у вери и благочестивости, да изрази општење земаљске са небеском Црквом. А то је битна сврха иконописа. Богослужење и иконопис заједнички стварају, на особене начине, атмосферу и претпоставке за највиши чин: сједињење с Богом.

Икона припада светој храмовно-богослужбеној целини. Она се уклапа у симболику храма и богослужења, допуњава их и лапидарно — живописно указује на заједничку димензију дубине. Иконе, у овој целини, заузимају значајно место у откривању небеског света Цркви на земљи. Оне својим сликовним изразом доприносе да се, како кажу свети иконолози, „небо објави земљи“. Иконе у кругу храма, повезане са богослужењем, зраче неизмеривим трансцендентним енергијама.

Ради тога, у простору храма и саобразно структури и ритму богослужења, иконе имају своја одређена места. На сваком важном, богослужбено истакнутом, месту у храму постављене су одређене иконе: иконостасу, олтару, налоњу, купјели, а, где је то могуће (као

у нашим средњовековним манастирима), и по свим површинама зида (фреске).¹⁾

Као што видимо, иконе стоје у тесној вези са духовним значењем храма и богослужења: оне, по објашњењу Симеона Солунског, представљају у слици оно што храм и богослужење чине својим средствима — продор Небеске Цркве у Цркву на Земљи. Ова веза и овај продор имају свој највиши израз у Евхаристији, у којој Црква доживљава појаву реалне Христове присутности као претходницу Парусије (Другог Христовог доласка). Ту Христос не долази сам, него, у триумфу Другог доласка, у пратњи небеске јерархије, светитеља и праведника, ношен на облацима анђела, што се претставља у иконопису. У уском, дакле, оквиру храма, у његовој полутами, збива се светлосно сретање небеске са земаљском Црквом. На иконама, које увек више означавају него што се телесним зрењем може докучити, фронтално стоје ликови небеског света, чије очи, у којима се концентрише њихова духовна суштина, продорно гледају присутне. Ту се отсликава оно што се у богослужењу реално збива, али је и то отсликавање, у основи, реално реалношћу праслике (духовне суштине) у себи и дејством Св. Духа.

Двострукост функционалности иконе — илустративна и мистагогичка — овде долази до рељефног изражаја. Иконе, пре свега, илуструју садржај богослужења. Оне су ту шеме празничко-свештених, есхатолошких догађаја. На пр. Рођење Христово, Крштење на Јордану, Преображење, Васкрсење, Вазнесење или други догађаји и лица све-

¹⁾ Иконостас (долази од грчких речи *eikon* = икона и *stasis* = постављање) је преграда са иконама, која дели олтар од средњег дела храма. Он је иконолошки најизразитији и иконама најзаступљенији (иконостас у садашњем виду развио се постепено саобразно развоју теологије иконописа). На иконостасу су, по правилу, троја врата: једна у средини, а двоја са страна. Средња се називају царским, јер воде ка престолу (часна трпеза) Цара над царевима, Г. Христа, а друга двоја, северна и јужна, названа су тако по месту свога распореда у односу на средња. На царским вратима (дверима) сликају се иконе: Благовести, као почетак нашег спасења и четири евангелиста, као његових благовесника-проповедника. Над царским дверима стоји Тајна вечера, слика св. Евхаристије, која се завршава у олтару. На северним и јужним вратима су насликани анђели-арханђели (Гаврило и Михаил) или пророци или св. ђакони. Десно од царских врата налази се слика Спаситељева, а лево Мајке Божије. Десно од иконе Спаситеља стоји икона св. Јована Крститеља, а до Богородице икона светитеља-патрона храма. Изнад ових великих, налазе се два до три реда мањих икона у којима је представљена библијска историја: апостоли, светитељи и мученици, пророци, старо-заветни оци и праведници. На врху иконостаса је крст као симбол искупљења, а са стране, у његовом подножју, Богородица и св. Евангелист Јован, саобразно речима Христовим при распећу, које се на њих односе (Јн. 19, 25, 26).

На проскомидиону, у олтару, где се припремају свети дарови, стоје иконе св. Јована Златоуста и св. Василија Великог чије се литургије најчешће служе.

На купјели (крстионици) слика се приказ крштења Христовог на Јордану, прототип и сила сваког крштења у Цркви.

Целивајућа икона на налоњу у средини средњег дела храма представља празник (светитељ или догађај свештене историје), који се у дотично време (дан или период) празнује; она се сменом празника у ритму црквене године смењује.

Фреске на зидовима, и сводовима, у неким храмовима сликовно изражавају библијска и црквено-историјска збивања.)

штене историје. Али сликовна и ликовна веза са тим догађајима је и много дубља. Ликови и сцене на ликовима нису само пуне сликовне илустрације дела искупљења у историји, као што је то представљено код, рецимо, Дирера и Гриневалда (и као што се то чини у разним илустрацијама Библије и црквене историје), него су у њима утиснути и сами факти спасења, који се поред осталог и помоћу њих реализују у богослужењу. Личности и догађаји на иконама нису само подсећања на оно што је некада постојало или се збило, већ и својеврсна, сликовно-пластична, презентација и садашњег њиховог збивања у срцу верника: јер се иконе не посматрају само у фантазији, него се и доживљавају у духу. Верници ту нису само радознали или тупи посматрачи или, чак, созерцатељи (theoroi), него и „причасници божанске природе (II Петр. 1, 4).

IV

Друга димензија функционалности иконе је *поучно-керигматичка*. Ова функција је, из разних веза, и до сада, индиректно, овде додиривана, или из паралелизма наговештавана, али се она, због нарочите актуелности, мора и специјално истаћи и расветлити.

Иако црквена служба поучавања — проповедања (Kerygma у широком смислу) стоји у кругу богослужења (свештенодејства), она се, као што је познато, издаја и као нарочита служба (diakonia), због своје специфичне квалификованости и оперативности. Штавише, она је, у извесном смислу, носилац свих црквених служби и темељ саме егзистенције Цркве (па тиме, наравно, и иконе у њој) као мисионарске установе. Христос је Цркву послао на проповед у свет: „Идите и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да држе све што сам вам заповедио” (Мт. 28, 19—20; Дела ап. 2,38, 39; Рм. 10, 18). Служба речи (проповедања, поуке) у Цркви има превасходни значај (Дела ап. 6, 2—4). Читаво устројство цркве је, у основи, стваралачки продукт ове службе у којој „благодат Исуса Христа и љубав Божја и заједница Светога Духа” (II Кор. 13, 13) као дело Божје на нарочито ефикасан начин бивају присутни. Људску реч у црквеној проповеди учинио је Бог ексклузивним оруђем своје божанске Речи.

Икона, партиципирајући, као што смо видели, у делу Искупљења, партиципира, на свој начин, и у овој служби. То долази од природе речи Божје као садржај проповеди, с једне, и подобности иконе за саопштавање овога садржаја, с друге стране.

Реч Божја као садржај проповеди, која се понекад излаже као учење, није апстрактна, при чему би се могла интелектуалистички, појмовно-гносеолошки, исцрпсти и обухватити, него конкретна — она се достиже и прима деловањем читавог бића, а не само интелектом. (Реч је, широко узев, све оно што је Бог имао (и има) да каже свету и чиме је у његовом спасењу активан (Јевр. 1,2; Јн, 1,3; Кол. 1,15). Ради се о једној стварности која је у Богу за нас настала, а не само о ставовима и појмовима о томе. Реч је далеко више него речник. Зато се она у проповеди не само слуша, него и „сусреће”,

па и „гледа“. Јеврејска (библијска) реч „*yaada*“ (познати) означава овај сусрет и виђење. Упознати, кроз проповед, Бога не значи само стећи неки појам о њему, него, првенствено, читавим својим бићем ступити у контакт са Њим (I Мој. 34,6—7). А томе, томе егзистенцијалном контакту, може, као сликовно саопштавање, да служи (и служи) и икона. Зато се је Црква од почетка служила иконама да саопшти (боље рећи: да представи) реч Божју.

Св. оци и сабори овакву подобност иконе виде, нарочито, у паралелизму, сличности између речи и слике, како се то, веома уочљиво, опажа и потврђује у Библији у смислу Пс. 46,8: „*Ходите и видите дела Господа, који учини чудеса на земљи*“. Овде је видети исто што и чути, односно сазнати. Што се види и чује-нераскидиво је. Пророчка реч Старога Завета је, у целини узев, праслика, ликовна представљеност онога што се је имало догодити у Новоме Завету. Многи библијски текстови (приче, алегорије, сцене), својом рељефношћу, су слике у речима; иконе су, пак, речи у сликама. Ово обоје, речи и слике, на разне начине, служи истом циљу: да се реч Божја учини приступачном људима. У овом смислу VII вас. сабор утврђује: да Библија и икона „указују и објашњавају једно друго: што реч саопштава преко слуха, то икона саопштава преко слике“.

Св. оци су у истицању овога паралелизма између слике и речи, у поучно-керигматичној функцији иконе, неуморни. Св. Кирил Александријски, на пр., уводи иконопис у процес катихизације (предавање веронауке деци и одраслима) и даје подробна стручно-педагошка упутства за његову употребу. Св. Павлин из Ноле такође истиче велику вредност иконописа за катихумене (оне који су се spremали да приме хришћанство и крсте се) и зато подижући храмове као школе божанске науке богато их украшава иконама. Св. Василије Велики у проповеди о једном св. мученику, Св. Варлааму, апелује на иконописце у дочаравању светитељског лика: „Устаните, каже, сад преда мном славни иконописци! Допуните својом уметношћу овај непотпуни приказ борца (мисли на своју проповед). Цвећем ваше мудрости окитите венценосца који је мојим речима слабо украшен. Нека будем побеђен вашим живописним сликама дела овога мученика: радо ћу признати вашу победу над собом. Хоћу да погледам на слику како се његова рука бори са огњем. Нека плачу демони поражени вашим изображењем мученика“. Почетком V века нарочито се у овом истиче св. Нил Синајски; он каже: „Нека рука иконописца напуни цео храм иконама — да би онај ко је неписмен, ко не зна читати божанска писма, могао, гледајући живописне слике, сећати се ликова и догађаја којима се је земља уздигла до неба, предпостављајући невидљиво видљивом“. Црква се, чак, упоредо са речју, и против јереси борила иконама. Тако на пр. против несторијанства, које је порицало неславност божанске и човечанске природе у Христу, одричући, због тога, богоматеринство Св. Деви Марији-иконе Богородице са Богомладенцем на рукама биле су праве лекције ортодоксије. Читави комплекси фрески и мозаика у храмовима (најизразитији у храму Св. Марије у Риму и Св. Софије у Цариграду) — били су посвећени антијеретичким борбама. Св. оци,

дакле, високо оцењују иконографију као елеменат поуке и проповеди који има велику моћ убеђивања. Црква иконама проповеда науку спасења у Христу.

Вредност иконе као носиоца речи Божје заснива се на *особености саме човекове природе*. Св. Јован Златоусти, који је ово могао сазнати из своје богате проповедничке праксе, каже: „Кад би људи били бестелесни духови Христос би им саопштио духовне дарове и истине на (искључиво) духовни начин, али пошто су они састављени из душе и тела саопштава им у телесним формама”. Реч Божја дејствује ефикасно и преко чула вида. То дејствује, као што смо видели, веома упечатљиво. Невидљива, али видљивости упућена, стварност речи Божје налази у икони снажни израз као визуелну форму утицаја, што је Бог, у иконопису, учинио средством експанзије своје славе, сходно речи св. Апостола: „Прославите Бога душама вашим и телима вашим јер су Божја” (I Кор. 6,20).

Ово јако истицање поучно-керигматичке функције иконе, наравно, *не искључује функционалну примарност проповедања*. Икона није, и не може бити, конкурент проповеди у делу мисије. Икона, у овој акцији, ипак нема самостално значење, није керигматички самодовољна. Проповед је сасвим неупоредива у својој делатности у ствари спасења. Она је ту незамењива: „Како ће веровати ако не чуше? Како ће чути без проповедника?” (Рим. 10,14). Али проповед, тиме, не потискује и не умањује икону као носиоца Речи, него је баш поспешује и, чак, омогућава. Тек у вези са проповећу икона постаје керигматички активна. Она нову веру не може да пробуди (то је искључиво ствар проповеди), али постојећу може да оживљава. Икона невернима ништа не казује, док верне може да поучи и узвиси, као што то, у том смислу, каже наш теоретичар иконе Лазар Мирковић: „Иконе су у цркви да нас поуче”. Разлика овде није само у форми оперативности и домена утицаја, него баш у примарности: кроз проповед прво долази Еванђеље Христово (Рм. 15,29). Зато је Црква најпре послала проповеднике у свет, па тек из њих и са њима иконописце. Реч и слика у мисији нису два суштински различна акта, него, може се рећи, два степена или две форме истог акта. Вера од слушања долази (Јн. 5,24; I Кор. 6,20), али се гледањем ојачава (Јн. 14,7—9; I Јн. 3,6). „Ко је, каже св. Герман патријарх цариградски, кроз слух сазнао дела која су чинили свети, њега ће гледање пробудити на сећање слушаног”. Гледање на икони је, може се рећи, сазнање онога што је у проповеди, такорећи, већ сазнао. Икона је, дакле, структурни фактор богопознања. Само се у овом смислу може рећи да икона допуњује или донекле замењује проповед, како то, као што смо видели, истичу свети иконолози.

Али икона тиме, том такорећи подређеношћу у односу на проповед, није деградирана, јер она није само подсећала на оно што се у проповеди збило, или само илустрација проповеди, него, слично као у богослужењу, она је *мистагогичка репродукција* онога што одсликава, чиме је и икона, као проповед, израз (боље рећи: одраз) оваплоћења речи Божје. Икона је специфични носилац те Речи, јер се њоме, као и речју људском, Бог служи да каже своју реч. Зато се за њу може казати да је, по речима Митрополита Московског

Филарета „активно преношење благодати и освећења”. Леонид Успенски у овом смислу с правом говори о „богодухновености” иконе. У икони је догађај искупљења присутан као видљива реч (*verba visibilia*). Она је права реч; ауторизовано, кроз чин сликања и гледања, проповедање спасења у Христу.

V

На основу до сада разматраног може се говорити и о *чудотворности иконе*. Икона је, будући чудо по себи, чудотворна и у својим функцијама, богослужбеној и керигматичкој, о којима смо говорили. Јер нема веће чудесности него у овоме свету апостасије и зла будити и оживљавати веру у спасење кроз Г. Исуса Христа што она, као што смо видели, у оба ова вида чини. Али овде се мисли на чудотворност у ужем смислу: као помоћ у разним невољама (болестима и др.) или у успесима и афирмацијама.

Постоје многе нарочито истакнуте иконе у овом смислу. Таква је на пример у Русији позната икона Богородице назване „Курско-коренаја” или Казанске Мајке Божје. Код нас је тако позната икона пећске Богородице, која се чува у Манастиру Пећке Патријаршије или икона Богородице у Чајничу. Има и више других. Оваква чудотворност иконе је посведочена безбројним примерима. Многа су места само ради таквих икона чувена. Таквим иконама су устројене специјалне службе и акатисти, посвећени култови.

Али треба одмах нагласити да су такве иконе чудотворне по преимућству, зависно од нарочите вере и убеђења иконопоштоватеља, саобразно култу који је за њих везан, док су и *све* праве иконе, као такве, чудотворне, односно, сад и овде, могу да то буду. Јер икона, као што произилази из свега што смо до сада рекли, није обична слика, адекватна замена или симболичко указивање на небески свет Божји, него је, како св. Дамаскин објашњава, и сама „луна божанске снаге и благодати”, која може, у вери, да чудесно делује. Пошто је у икони активан, а не само на својеврсни начин присутан, небески лик (тј., у ствари, Бог у њему), то су чуда везана за икону у цркви нормална појава.

Овакво (чудотворно у специјалном смислу) деловање иконе не разликује се битно од њеног богослужбеног и поучно-керигматичког деловања, него је, у основи, по интенцији, једно исто: да се постигне обожење и, кроз то, спасење у Христу. Иако је, рецимо, чудо исцелења један физички и релативни детаљ, оно је и нешто више: указује на духовно исцелење, тј. спасење. Исцелење је, у крајњој линији, исцелење од зла, тј. од греха и његових последица, које је увек тотално, и физичко и духовно што својом садашњом релативношћу указује на будућу апсолутност у Богу. Иконичко чудотворство је моменат вечности. Оно је израз за оно што се сад посредством иконе догађа у бићу посматрача - иконопоштоватеља, али и указивање на оно што се са њим може и у вечности догодити.

Чудотворношћу икона не постаје чаробни магијски предмет, врста фетиша, кроз чије би деловање Христос или светитељи, небески ликови, могли бити, такорећи, натерани да, као у паганским

мистеријама, помогну човеку. Иконопоштовање није идололатрија или магија. Напротив, овакве, или сличне религиозне деформације и сујеверја, су баш осуђене, па и — укинуте иконопоштовањем. Икона, као тварна слика, није Бог. Њоме је чудотворство, у овде означеном смислу, омогућено, али није изнуђено: Бог се иконом може послужити или не послужити у чудотворно-благодатне сврхе. Излив чудотворства је у слободи божанске моћи.

VI

У овој светлости треба посматрати тужну (и отужну) данашњу праксу уклањања икона са богослужбених и молитвено-оперативних места (храм, дом и др.) као и разне манипулације (продаја и препродаја икона, изложбе, стављање у музеје и сл.) са иконама. Свуда се ту ради о покушајима (питање је-колико успешним и колико свесним) деиконизације иконе. Икона откинута од богослужења и места своје оперативности није комплетна: она се, у том положају, лишава димензије функционалности, живог и животворног дејства, једнога дакле од битних елемената саме своје свештене егзистенције. Наравно, деиконизација није још (јер не може бити) и десакрализација, јер тварна подлога лика, која је доступна blasphemичним махинацијама, није истоветна са нетварним ликом (мада у њему партиципира): икона без обзира на место где се налази носи у себи потенцију благодатног успостављања. Она је и у своме потиштеноме (али, ипак, не пониженоме) положају икона — света слика своје свете праслике. Естетско-уметничко, профано, третирање иконе не поништава, мада затамњује, њено сакрално достојанство. Но, и то треба нарочито подвући, уклањање иконе из свештено-оперативног контекста садржи опасност и њеног естетичног несхватања. Лепота на икони није сама себи циљ, већ је, као што смо истакли, инструмент благодатног дејства и не може се, како треба, разумети изван његовог надприродног тока. Веома је важно нагласити да је икона духовни инструмент, а не уметнички експонат. Њен прави аутор није на земљи, него на небу; управо: преко и посредством овога замањског делује Онај небески. Отуда естетичко или ма које друго проучавање (разматрање) иконе не би смело пренебрећи њену благодатну функционалност. Пуком профаном схватању икона је и по садржају и по форми недокучива и неразумљива.

Икона је, као што видимо, вишеструко функционална. Она није света сама по себи, по својој суштини, него и по својој функцији, по своме деловању. Право сазнање о њеном деловању открива нам јасније и њено биће. Икона је света, чудотворна слика, која у сфери земаљске стварности, помажући, тако, премошћавању оне провалије коју је грех ископао међу њима и узносећи иконопоштоватеље у духовно-етичке висине.

SUMMARY

V. Rev. Bozhidar Miyach

THE FUNCTION OF ICONS

The icon is a created picture in which the uncreated Reality is pointed to, and which itself is functional and communicative. Through the visible painting, the icon emanates invisible energies. In its unique way, the icon strives to effect theosis: the power of the icon provokes a reaction in the viewer; the viewer is thereby able to grasp and penetrate into essence of the icon. In this manner, what is initially an aesthetic perception of the icon is transformed into a religious experience. The picture becomes holy and religiously functional in the framework of the Church, where the consecrating powers of the Holy Spirit act upon it — in the Church's rite of blessing icons. With this rite of blessing, a relationship between the icon and its prototype is established. The sacred value of the icon, on the one hand, is found in the painted image which reflects the prototype, and on the other hand, is found in the coming to life of the icon through grace.

The function of the icon is three-fold: A. *Liturgical* — the liturgical rites served in the Church or in the home are the most ideal surroundings in which the icon may work; the liturgical service itself is illustrated and reflected in the icon. B. *Instructive-Kerygmatic* — based on the potential power of the icon to communicate the word of God as if spoken. C. *Miraculous* — God may employ the icon in order to help the faithful overcome their physical ailments. This excludes the possible misconception of the icon as a magical object, but rather is an instrument of the free action of God.

Although the icon, in spite of its location, contains in itself the potentiality of performing works of grace, it is nonetheless most effective in the milieu of liturgical services and prayer (i.e. in the Church, in the Christian home, etc.). When the icon is removed from these surroundings, or when it is employed for commercial gain, or in museums, it is blasphemously used and thereby loses its identity as an icon.